

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ**

**Циклова комісія економіки, соціально-
гуманітарних та фундаментальних дисциплін**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «Основи економічної теорії»
обов'язковий компонент
освітньо-професійної програми
першого (бакалаврського) рівня освіти
Авіаційний транспорт
(Оператор безпілотних літальних апаратів)

272 Авіаційний транспорт

за темою № 9 - Макроекономічна політика держави

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 22.02.2024 №2

СХВАЛЕНО

Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу Харківського
національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 17.01.2024 №6

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 22.02.2024 №2

Розглянуто на засіданні циклової комісії економіки, соціально-гуманітарних та фундаментальних дисциплін, протокол від 05.01.2024 № 14

Розробники: викладач циклової комісії економіки, соціально-гуманітарних та фундаментальних дисциплін, к.е.н., спеціаліст вищої категорії, викладач - методист, Пушкар О. І.

Рецензенти:

1. Директор Кременчуцької філії Класичного приватного університету, к.е.н., доцент, Меньйлова Г.Є.
2. Зав. кафедри автомобільного транспорту та транспортних технологій, к.т.н., доцент Кременчуцької філії Класичного приватного університету Головіна О.В

План лекцій:

1. Класична теорія макроекономічної рівноваги. Кейнсіанська теорія як теоретична база державного регулювання економіки.
2. Фіскальна політика держави.
3. Монетарна політика держави.
4. Банківська система. Депозитний мультиплікатор.

Рекомендована література:

Основна література:

1. Білецька Л.В., Білецький О.В., Савич В.І. Економічна теорія: політекономія, мікроекономіка, макроекономіка – К.: ЦНЛ., 2018.- 688с.
2. Горлач М.І., Соколов М.О., Кримов М.І., Лисенко С.Ф. та ін.. Економічна теорія: підручник для вищої школи – К.: ЦУЛ., 2017.-532с.
3. Базилевич В.Д. Економічна теорія: Політекономія: Навчальний посібник – К.: Знання, 2014. – 711 с.
4. Базилевич В.Д. Економічна теорія: політекономія: практикум: Навчальний посібник – К.: Знання, 2013. – 496 с.
5. В.Д. Лагутін, Ю.М. Уманців, Т.А. Щербакова та ін. Економічна теорія : підручник – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. – 608 с.
6. Моцелюк Н.В. Політична економія. Економічний розвиток. Сучасні економічні системи. Світове господарство: Навчальний посібник – К.:ЦУЛ, 2014.-168с.
7. Осецький В.Л. Політекономія: Навчальний посібник – К.: НАУ, 2013. – 380 с.
8. Семененко В.М., Коваленко Д.І. Економічна теорія: Політекономія: Навчальний посібник – К.: ЦНЛ., 2017.- 428с.
9. Сірко А.В. Економічна теорія: Політекономія: Підручник – К.:ЦУЛ, 2017.- 448с.
10. Старостенко Г.Г., Мірко Н.В. Політична економія: Навчальний посібник – К.: Кондор – Видавництво, 2013. – 464 с.
11. Федоренко В.Г. Політична економія: Підручник-К.: Алерта, 2015. – 487с.
12. Якобчук В.П. Економічна теорія: Навчальний посібник – К.: Ліра – К, 2015 – 408с.

Допоміжна література:

13. Базилюк А.В., Дерій Ж.В., Концева В.В., Хоменко І.О. Економічна теорія. Практикум: Навчальний посібник – К.: ЦУЛ., 2012.-312с.
14. Башнянин Г.І. Політична економія. Навчальний посібник. – К.:ЦУЛ, 2013. – 410 с.

15. Кузнєцова Л.В. Політична економія: Навчально – методичний посібник – К.: НУХТ, 2011. – 181 с.
16. Лопух К.В. Сучасний монетаризм: Монографія – К.: ЦУЛ, 2015.-272с.
17. Луценко Г.П. Курс економічної теорії: практика і теорія: Електронний посібник – Кременчук: КЛК НАУ, 2011. – 207 с.
18. Мельникова В.І. Національна економіка: Навчальний посібник – К.: ЦУЛ, 2012. – 248 с.
19. Носова О.В. Національна економіка: Навчальний посібник – К.: ЦУЛ, 2013. – 512 с.
20. Панчишин С.М. Аналітична економія: Макроекономіка і мікроекономіка: Підручник: у 2-х кн. / За ред. С.М.. — К.: Знання, 2013. 615 с.
21. Старостенко Г.Г. Національна економіка: Навчальний посібник – К.: Ліра – К, 2011. – 432с.
22. Шевченко О.О. Історія економіки та економічної думки: сучасні економічні теорії: Навчальний посібник – К.: ЦУЛ., 2012. – 280 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

23. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.rada.gov.ua.
24. Нормативні акти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nau.kiev.ua.

Текст лекції:

1. Класична теорія макроекономічної рівноваги. Кейнсіанська теорія як теоретична база державного регулювання економіки

Найважливішим методом дослідження економічної теорії є метод рівноважного аналізу. Цей метод використовують в мікроекономіці (в мікроекономіці – це метод «рівноважний підхід»). Цей метод використовують в макроекономіці. Рівновага між сукупним попитом (сукупні видатки, використав. НД) і сукупною пропозицією (сукупний доход, створений НД).

Найважливішим питанням є питання «Чи володіє ринковий механізм , наданий —самому собі, здатністю забезпечити макроекономічну рівновагу?»

Класична (неокласична) теорія з одного боку, і кейнсіанська теорія з іншого, по-різному відповідають на це питання. Такі класики як Рікардо, Сміт, Маршал майже не оперували макроекономічними категоріями. Для цих економістів був характерний мікроекономічний аналіз.

Представники класичного напрямку розглядали модель макроекономічної рівноваги тільки в короткостроковому періоді для умов досконалої конкуренції. В основі цієї моделі лежить «закон ринків» французького економіста Сея (початок 19 ст). Сутність якого зводиться до наступного твердження: пропозиція товарів створює свій власний попит, іншими словами вироблений обсяг продукції забезпечує доход який витрачається цілком ($AS=AD$).

Логічне припустити, що якась частка одержаного доходу не витрачена його власником і отримує форму заощаджень. Або навпаки витрачається більше ніж одержаний дохід. Тому що залучаються кредити. Виходячи з припущення $Se_y AD=AS$, після врахування попереднього зауваження неокласики все одно вважали, що макроекономічна рівновага $AD=AS$ забезпечується одним ринком і втручання держави не потрібно.

Аргументація:

Зарплата, рівень цін в країні, ставка % - гнучкі величини, які змінюючись забезпечують макроекономічну рівновагу.

Заробітна плата – ціна РС (ринок РС);

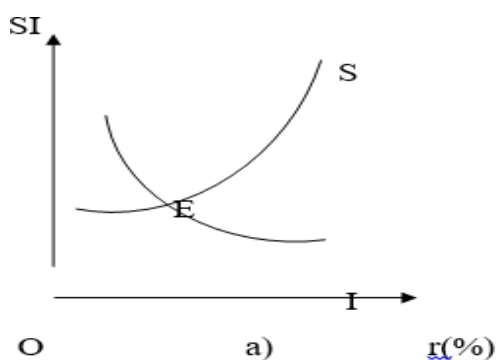
% - ціна грошей (ринок грошей, як частка фінансового ринку).

Таким чином, неокласики вважали, що економіка може нетривалий час знаходитися в стані макроекономічної рівноваги. Але зміна вищезгаданих гнучких величин, повертає її в макроекономічну рівновагу (природний стан).

Кейнсіанська теорія макроекономічної рівноваги (критика класичної школи)

Теоретичні положення класичної макроекономіки були перевірені життям, а саме Великою депресією 30-х рр. XX ст.. В 1996 р. Англійський економіст Кейнс, висунув новий підхід до макроекономічної рівноваги. Він зробив висновок про те, що в ринковій економіці не має механізму, гарантуючого випуск на рівні повної зайнятості Q' .

Виробництво на рівні потенційних можливостей для нерегульованої економіки скоріше виключення ніж правило. Макроекономічна рівновага $AS=AD$, $S=I$. Макроекономічна рівновага виключення, а не система.

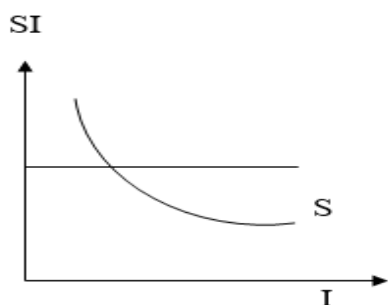
Класичні моделі:

$$S=f(r)$$

r – Ставка процента по вкладах

$$I=f(r)$$

r – Ставка позичкового процента

r – Процентна ставка

E – Макроекономічна рівновага

$$S=f(y) \quad y - \text{дохід}$$

$$I=f(r)$$

Рис.1: Модель ринку, а) класичний підхід, б) кейнсіанський підхід.

На думку кейнсіанців неспроможність ринку виявляється в наступних моментах (підтримувати постійно макроекономічну рівновагу):

1. Найбільш важливі макроекономічні рішення такі, як плани заощаджень і інвестицій приймаються різними економічними суб'єктами. Сім'ями (S) і фірмами (I) з різних спонукань.

Де гарантії, що фірми будуть більше інвестувати, якщо населення буде більше зберігати. Де гарантія, що заощадження будуть віднесені населенням в кредитні установи (банки).

2. Різна мотивація при прийнятті рішень про заощадження та інвестиції. Приводить до того, що зміна «r» не впливає суттєво на плани інвестиції, а особливо заощаджень. Дж. Кейнс писав: «Лише невелика кількість людей змінюють свій спосіб життя тільки тому, що рівень ставки % впав з 5 до 4».

Іншими словами, заощадження в основному залежать не від ставки процента, як вважали класики, а від величини доходу (Y).

- з метою проведення великих закупок (житло, автомобілі);
- на чорний день;
- з метою нагромадження грошей для забезпечення майбутніх потреб (навчання дітей у вузах).

Таким чином, Кейнс робить висновок, що інвестиції реагують на ставку процента але в меншій мірі; а заощадження не реагують, в основному на r, а залежать від необхідної суми грошей (y).

Кейнсіанці вважають, що інвестиції залежать не тільки від ставки процента (r), а й від очікуваної норми прибутку, а також оптимізму або песимізму підприємця.

При кризі інвестиційні плани фірми можуть сильно скорочуватися, при ставці відсотка, яка зменшується.

3. Кейнсіанці ставлять під сумнів класичне положення про еластичність цін, заробітної плати, ставки проценту, профспілки не дають змогу знижувати зарплату відносно цін на товари. Монополія намагається збільшувати ціни, стримуючи зниження цін.

Висновок: спираючись на перелічені аргументи, кейнсіанці роблять висновок, що ринковий механізм має доповнюватись державним втручанням в економіку (ринок не може забезпечити постійний $AD=AS$ і $I=S$).

Головним об'єктом державного регулювання виступають сукупні витрати $AE=AD$. Головним інструментом впливу є фіскальна політика, а монетарна грає меншу роль (Дж. Кейнс).

2. Фіскальна політика держави

Найважливіша перевага ринкової системи – це те, що вона реально діюча, а не теоретична, як соціалістична економіка (в реальності ми бачили державний соціалізм). Перевагами ринку є його функції: контрольна, стримуюча, розподільна, інформаційна, регулююча.

Ринок робить всіх учасників матеріально зацікавленими в найвищій продуктивності праці, якості продукції, стимулює досягнення науково-технічного прогресу, забезпечує повну матеріальну відповідальність за

результати праці і виробництва (дотації підприємствам в СРСР показували відсутність повної матеріальної забезпеченості).

Ринок забезпечує економічну свободу, різну форму власності, конкуренцію, створення ринкової інфраструктури, вільне ціноутворення, відкритість економіки, соціальний захист населення.

Ринок вирішує основні проблеми людини – звільняє його від дефіциту, забезпечує всіма товарами, послугами, позбавляє черг, забезпечує достатній рівень життя. Ринок зводить воедино ізольовані самотійні рішення ринкових суб'єктів, відбираючи найкращі.

Недоліки ринку («фіаско» або вади ринку):

1. Неспроможність конкуренції.

В процесі концентрації і централізації капіталів утворюються монополії, які підривають конкуренцію, створюючи загрозу існування самого ринку.

Негатив монополії: високі ціни, обмеження випуску продукції, слабке зростання якості продукції. Є таке поняття як «природна монополія» (державна природна монополія – залізниця). Якщо монополіст має зовнішніх конкурентів, то держава може не надавати ліцензій потенційним конкурентам, щоб вони не стали банкротами.

2. Виробництво суспільних товарів.

3. Екстерналії (зовнішні ефекти, не відображенні в ціні, тобто зовнішні по відношенню до ціни).

Економіка базується на принципі «за все треба платити».

Ситуації коли дії одного суб'єкта ринку завдають шкоди іншим, називається негативними екстерналіями (приклад: хімічне підприємство виробляє дуже якісний хімічний порошок, в той же час воно понад норму забруднює навколишнє середовище. Підприємство не йде на зниження ціни, тому держава накладає штраф). Підприємство яке породжує негативні екстерналії, перекладає частку витрат на інших.

Ситуації, коли дії суб'єкта ринку дають благо іншим, називається позитивними екстерналіями (приклад: машинобудівне підприємство, працюючи над вдосконаленням морозильної камери холодильника, вийшло на винахід, який має стратегічне значення. Ціна вдосконаленого холодильника збільшилась в незначній мірі, не дивлячись на величезне значення цього винаходу, тобто в ціні не відображений весь суспільний ефект і держава дає підприємству субсидії). Підприємство, яке створює позитивні екстерналії, бере на себе частку витрат з реалізації чужих інтересів.

4. Недостатність інформації або асиметрична інформація (інтерналії).

Функціонування ринку значною мірою залежить від того, наскільки вичерпно учасники угод проінформовані про споживачі властивості товарів і послуг, альтернативні можливості їхнього виробництва та споживання. Недостатність інформації лімітує можливості ефективного використання ресурсів, зумовлює неоптимальну поведінку продавців і покупців. Інформаційні проблеми є головною причиною неповноти ринків. Маються на

увазі ситуації, коли потреби в окремих товарах не можуть бути задоволені, оскільки потенційним виробникам доводиться діяти за умов невизначеності. У відповідь на запити потенційних споживачів не виникає адекватної пропозиції.

У разі інформаційної симетрії інформація, необхідна для укладання угод, є переважно в розпорядженні одного з учасників ринку (як правило продавця), і породжує диктат однієї із сторін, тому держава, щоб нейтралізувати інтерналію, встановлює ГОСТи, нормативи, складає плани.

5. Неповнота ринків. Підприємства іноді неспроможні забезпечити потреби споживачів у будь-яких товарах.

6. Економічна нестабільність.

Розвиток економіки має хвилеподібний характер, що пов'язано з постійним чергуванням спадів і піднесень. Ринок, на жаль, не володіє досконалим механізмом протистояння економічній нестабільності, яка виявляється через тривалий спад виробництва, надмірне безробіття, високий рівень довгострокових інфляцій (в Україні: з 1990 р. по 1999 р. – економічна криза). Змішана економіка функціонує на основі поєднання механізмів ринкового саморегулювання і державного регулювання (за допомогою ефективної монетарної, фіскальної політик та централізованого планування).

Економічні функції держави:

1. Усунення вад ринкового саморегулювання:

А) для захисту конкуренції та обмеженості монополістичних тенденцій держава здійснює антимонопольну політику, розробляючи антимонопольне законодавство. В антимонопольному законодавстві України відмічається, що монополістом в Україні визнається фірма, питома вага якої на ринку даного товару більше або дорівнює 35 %. Антимонопольне комітет слідкує, щоб монополісти не зловживали монополістичним станом. До зловживань відносяться: нав'язування покупцю додаткового товару, створення штучного дефіциту та ін. Антимонопольні комітети при виявленні зловживань накладають штрафи, а у випадку неодноразового зловживання – може клопотатися про позбавлення ліцензії даного підприємства. Але існує таке поняття як «природна монополія», коли конкуренція поки не можлива.

Б) виробництвом суспільних благ займається тільки держава;

В) усунення екстерналій та інтерналій;

Г) усунення неповноти ринку за допомогою централізованого планування;

Д) усунення економічної нестабільності (але повністю усунути неможливо).

2. Забезпечення економіки необхідною кількістю грошей (емісія). У цій сфері держава є монополістом.

3. Формування правових засад функціонування економіки.

Спираючись на економічне законодавство, держава виконує роль арбітра у сфері господарських відносин, виявляє випадки незаконної діяльності та вживає відповідних заходів до порушників.

4. Перерозподіл доходів.

При капіталізмі принципами розподілу доходів є розподіл по труду і по капіталу. Ринок визначає такий принцип розподілу доходів, як ефективність використання капіталу. Цей принцип в деякій мірі порушує соціальну несправедливість в країнах тому, що торкається права людини на життя, тому держава через держбюджет перерозподіляє доходи населення. В найбільшій мірі це робить Швеція за допомогою диференційованих ставок податку на прибуток.

Фіскальна (бюджетно-податкова) політика пов'язана з формуванням державного бюджету та передбачає цілеспрямоване спрямування податків і державних видатків для досягнення певних макроекономічних завдань, для забезпечення макроекономічної стабільності та економічного зростання.

Податки та державні видатки є основними знаряддями (інструментами) фіскальної політики.

Податки забезпечують близько 90 % доходів державного бюджету.

До податкової системи кожної країни належать:

- ✓ суб'єкти оподаткування;
- ✓ об'єкти оподаткування (прибутки підприємств, заробітна плата, вартість майна, кількість землі);
- ✓ одиниця оподаткування – це одиниця виміру об'єкта оподаткування (для земельного податку – га);

✓ податкова ставка – це величина податку на одиницю оподаткування.

Податкові ставки (%) поділяються пропорційні, прогресивні, регресивні.

Податки поділяються також на державні (ПДВ, акцизний збір) та місцеві (податок на місцеву рекламу, місцевий ринковий збір).

Розрізняють також прямі й непрямі податки.

Прямі податки стягуються безпосередньо з фізичних та юридичних осіб (прибутковий податок з власників підприємств, податок із прибутку підприємств), з їхнього доходу або прибутку.

Непрямі податки – це податки, що встановлюються на товари (акциз, ПДВ, мито), є елементами ціни. Податкові пільги: неоподаткований мінімум заробітної плати, капітальні знижки – це зменшення ставки оподаткування прибутку, прискорена амортизація – це практичне зменшення оподаткованих сум прибутку в перші роки використання устаткування.

Державний бюджет – це баланс доходів і видатків держави, який ухвалюється на фінансовий рік, (фінансовий план держави в цілому).

Видатки державного бюджету України: національна оборона; утримання державного апарату; фінансування бюджетного сектору економіки; соціальні видатки; фінансування економіки; проценти за державний борг.

Через державний бюджет, держава реалізує свої пріоритети, фінансує науку. Державний бюджет має бути збалансованим. Але можуть бути профіцит або дефіцит бюджету. Майже всі країни мають дефіцит. В самостійній Україні профіцит бюджету був тільки в 2000 році.

Відношення суми дефіциту до ВВП, вираженої в процентах, називають рівнем дефіцитності бюджету. Якщо такий рівень становить 1-2 %, ситуація є терпимою, більше, то підривається стабільність економіки.

Є 3 основні способи покриття дефіциту державного бюджету:

- ✓ додаткова емісія грошей;
- ✓ державні позики (внутрішній та зовнішній борг);
- ✓ податки.

Додаткова емісія грошей – дуже зручний для уряду метод, але викликає інфляцію. В Україні з 1997 року майже не застосовується емісія.

Найчастіше використовують позику, це не викликає інфляцію, але призводить до виникнення державного боргу. Нині в багатьох країнах 10-15 % державного бюджету ідуть на обслуговування державного боргу, (оплату процента та основної суми боргу).

Підвищення податків має свої межі.

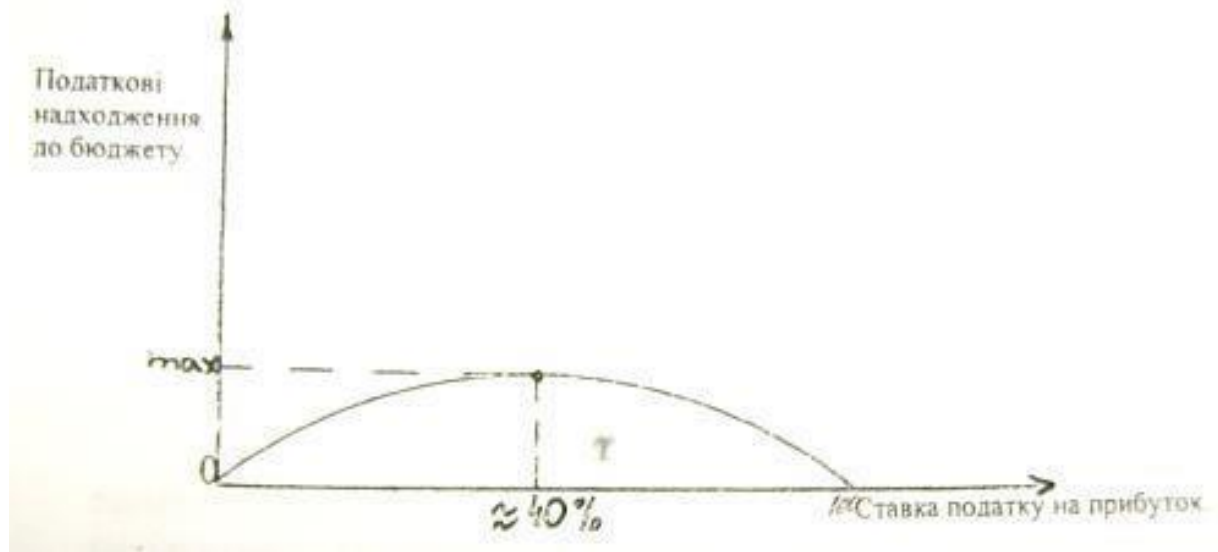

Рис. Крива Лафера

При ставці 40-50% зменшуються фінансові можливості бізнесу, настрої бізнесменів (його активність).

Дискреційна фіскальна політика – це система заходів, що передбачає цілеспрямовані зміни в рівні державних видатків і податків, для впливу на обсяг національного виробництва, зайнятість, для контролю над інфляцією.

Термін «дискреційна» означає, що зміни в податках і державних видатках залежить від рішень парламенту чи уряду.

Для подолання спаду уряд збільшує видатки держави (діє мультиплікатор видатків), зниження податків (діє мультиплікатор податків в протилежному напрямку). Під час інфляції все навпаки.

Як вже згадували раніше, класики вважали, що звичайним станом економіки є макроекономічна рівновага, з якого вона рідко виходить, але гнучкі величини (ціни на товари та послуги, процентна ставка, з/п), їх зміна, повертають економіку в рівноважний стан.

Кейнсіанці вважають, що макроекономічна рівновага – це рідкісний стан економіки, в який економіка може потрапити тільки за допомогою держави.

В національній економіці є кілька механізмів, що автоматично, без додаткових дискреційних дій уряду дають змогу певним чином стабілізувати економічні процеси. Ця «вмонтована» стабільність спрацьовує в більшості країн з ринковою економікою, завдяки побудові податкових систем таким

чином, що податкові надходження змінюються пропорційно до величини ВВП. Це не дискреційна фінансова політика.

3. Монетарна політика держави

Монетарна політика – це регулювання центральним банком пропозиції грошей M^S у національній економіці.

Основний інструмент монетарної політики: облікова процентна ставка, за допомогою якої центральний банк надає позики комерційним банкам.

Центральний банк країни є центром грошово-кредитної системи, головною функцією якого є контроль та регулювання пропозиції грошей в країні.

У розвинутій ринковій економіці застосовують знаряддя непрямого регулювання пропозиції грошей:

1) операції на відкритому ринку – купівля центральним банком державних цінних паперів (облігацій) у населення, фірм чи банків (під час спаду) чи продажі їм цих паперів (під час інфляції), щоб змінити величину або структуру резервів комерційних банків, або пропозиції грошей. Якщо центральний банк купує державні цінні папери, попит на них зростає, ціна облігацій теж, а процентна ставка знижується.

2) зміна облікової процентної ставки (дисконтна ставка). Дисконтні позики надаються комерційним банком на короткий період часу:

- ✓ для підтримання їхніх обов'язкових резервів на необхідному рівні;
- ✓ для підтримання ліквідності комерційних банків.

3) зміна норми резервування – норма резервування впливає на здатність банківської системи створювати гроші за двома принципами:

- ✓ вона змінює величину надлишкових резервів комерційних банків;
- ✓ змінює розмір грошового мультиплікатора.

Передавальний механізм монетарної політики – це складний механізм впливу монетарної політики на національну економіку:

$$M \uparrow - r \downarrow - I \uparrow - AD \uparrow - Y \uparrow$$

Це ми показали схематично вплив зниження процентних ставок r (і) у наслідок збільшення пропозиції грошей (M) на обсяг національного продукту (Y).

4. Банківська система. Депозитний мультиплікатор.

Величина цих резервів визначається центральним банком за допомогою нормативів відносно депозитів:

$$R = r \times D$$

r – норматив обов'язкового резервування або норма резервування.

Коефіцієнт фактичного резервування депозитів (відсоток депозитів, який банки зберігають як резерви). Коефіцієнт фактичного резервування залежить від норми резервування та величини наднормативних резервів. Упродовж

останніх років банки практично не зберігали наднормативних резервів. Пояснення тут просте: такі резерви не приносять банкам доходу у вигляді % (процента), а надані позики – приносять.

Норма банківських резервів – це частина депозитів, що зберігається у резервах.

Надлишкові резерви банки можуть утримувати з метою підвищення рівня своєї ліквідності. Їх величину вони визначають самостійно на основі зіставлення витрат і вигід.

Пропозиція грошей (M^S) – є сумою готівки і депозитів (D).

$$M^S = C + D$$

Пропозиція грошей перевищує грошову базу.